

economic separation and determining the cause of most diplomatic collapse, which in its unity lead to state's permanent economic and political stagnation. In the article following segments of corruption effects were been underlined: 1) Domestic – degradation processes are endogenous to the specific political and territorial organization of public authority of the certain state with absent or minimal affect on transnational political, economic and other social processes; 2) Transnational – corruption consequences that significantly influence the foreign policy of states, causing a negative transformation of attribute specifications.

On the basis of generalizations of legal doctrine components innovative concept of interpretation of the phenomenon of «corruption trap», and indicator «social cost» of corruption in the context of the development of different types of state has been proposed.

Key words: *corruption, the appearance, counteraction, ontological aspect, prophylaxis.*

Стаття надійшла 11 грудня 2013 р.

УДК 340.12

**А. В. Саміло,
В. В. Шишко, Ю. Р. Лозинський**

РОЗУМІННЯ ТЕРОРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Розглянуто формулювання загальноприйнятого терміна «тероризм» за допомогою антропологічно-правової методики. Проаналізовано різні аспекти, пов'язані з проблематикою досліджень у контексті правової антропології та визначення феномена «тероризм». Розкрито етимологію терміна «тероризм». Концептуально обгрунтовано проблему впровадження терміна «тероризм» та наведено основні підходи до його розуміння, що сприятиме підвищенню ефективності діяльності всіх інституцій громадськості у боротьбі з тероризмом.

Ключові слова: *тероризм, терор, агресія, правова антропологія.*

Постановка проблеми. Тероризм – досі серйозний виклик безпеці і стабільності в світі. Ця загроза постала практично перед кожною цивілізованою державою.

З епохою глобалізації більшість колись локальних проблем стали надбанням усієї світової спільноти. Не став винятком і тероризм, що дедалі частіше сприймається як дієвий метод здійснення тиску на

владу і обстоювання особистих позицій. У зв'язку з цим питання аналізу соціальної і антропологічної природи тероризму набуває особливої актуальності.

Стан дослідження. Серед сучасних робіт, присвячених проблемі насильства та її політичній формі – тероризму, можна зазначити наукові праці О. Будницького, М. Вершиніна, Б. Дженкінса, В. Кудашева, У. Лакера, В. Сажина, О. Щеглова, Є. Холмогорова та ін. Особливої уваги заслуговує досвід інших держав і методи їхнього ефективного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом. Окреслому напрямку досліджень багато уваги приділили такі науковці: О. Брасс, Ю. Іваніч, І. Карпець, І. Лукашук, Є. Ляхова, Б. Нетаньяху, М. Черкес та ін. У контексті проблемних питань правової антропології ми розглянули роботи таких дослідників, як: В. Бігун, В. Бочаров, К. Вальверде, Б. Григор'ян, В. Губин, Д. Гудима, К. Лоренц, Е. Некрасова, А. Перцев, Н. Рулан, Е. Фромм.

У з'ясуванні проблем відображення феномена тероризму в громадській думці виокремимо роботи М. Беляєва, С. Кара-Мурзи, Д. Корецького, О. Кулікова, В. Петрова, В. Сажина, К. Соколова та ін. Для дослідження проблеми глобалізації тероризму потрібно звернути увагу на роботи В. Будкіна, М. Бірюкової, М. Делягіна, О. Дугіна, У. Лакера, У. Макбрайда, В. Нікітаєва, Е. Сатановського, О. Уткіна.

Серед робіт радянських, вітчизняних і російських дослідників проблем тероризму, зокрема соціальних, політичних, кримінологічних, кримінальних та інших його аспектів та проблем філософії права окремої уваги заслуговують праці В. Антипенка, Ю. Антояна, В. Глушкова, В. Василевича, О. Данільяна, О. Джужи, В. Дрьоміна, В. Ємельянова, В. Замкового, Н. Зелінської, О. Івакіна, М. Ільчикова, С. Ківалова, А. Козловського, Я. Кондратьєва, М. Костицького, В. Кохановського, В. Крутова, В. Ліпкана, В. Лукашева, О. Манохи, Л. Моджоряна, Є. Моїсєєва, Г. Морозова, В. Нерсесянца, П. Рабіновича, Б. Романюка, Ю. Ромашова, К. Салімова, С. Телешуна, Б. Чміля та ін.

Метою статті є: здійснити аналіз феномена «тероризм» з урахуванням процесів глобалізації, встановити суперечності, які в основі філософського осмислення цього феномена, вказати на ефективність використання антропології права як наукової форми дослідження тероризму.

Завдання статті такі:

– проаналізувати діючі дефініції тероризму та виявити протиріччя, які в основі філософського осмислення феномена тероризму;

– визначити сутність і значення антропології права як один із методів наукового дослідження тероризму;

– дослідити онтологічний зміст тероризму.

Виклад основних положень. Дедалі частіше людство у своїй життєдіяльності розпочало стикатися з такою проблемою, як тероризм. На початку XXI століття тероризм став однією з найнебезпечніших загроз і для конкретної особи, і для людства в цілому. Хоча поки що немає підстав говорити про сплески тероризму в нашій країні, але в будь-якому випадку інституції державної влади повинні бути готові до різноманітних варіантів розвитку подій, зокрема несприятливих. Виняткове значення для ефективної боротьби з цим явищем має вирішення питання визначення поняття тероризму, що становить одну із найсерйозніших проблем сьогодення, адже саме визначення тероризму дозволяє виявити коло суспільних відносин, до яких входить тероризм і боротьба з ним, виробити механізми правового регулювання цих відносин.

Загальновідомо, що методологія дослідження проблеми в будь-якій сфері знань передбачає з'ясування сутності і формулювання базисних (основоположних) розумінь, які розкривають структурно-функціональні зв'язки і унеможливають формалізацію аналізованих явищ і процесів з метою більш глибокого їх пізнання. На думку Н. Полянського, «надати необхідну форму, яка визначає термін, інколи може мати значення не менше, ніж інше, серйозне технічне відкриття» [1]. Лише наявність сталого, загальноприйнятого в тій чи іншій сфері теорії і практики термінологічного апарату надає галузі знань наукову основу, що сприяє її подальшому розвитку.

Вагомий аргумент на підтримку такої точки зору наводить В. Устинов, який зауважує, що законодавче вирішення питання про єдину дефініцію тероризму є відправною точкою в правовому регулюванні боротьби з ним, оскільки переводить ключові завдання антитерористичної діяльності зі сфери теоретизування в практичну площину [2].

Проаналізуємо етимологію поняття «тероризм» детальніше. За лінгвістичним генезисом слово «терор» походить із латинської (*terror*) і означає страх. У подальшому термін «терор» із формально-логічної точки зору набув обґрунтованого в правовому аспекті легітимно-інституціонального статусу. Отримавши широке розповсюдження, унаслідок уведення в обіг громадсько-політичним простором Нового часу, термін «терор» став сприйматися і як революційний спосіб

управління, і як реальна практика владних дій щодо політичних супротивників.

Процес розроблення єдиного визначення поняття «тероризм» ускладнюють і суб'єктивні чинники: небажання деяких держав зв'язувати себе твердою формулою, здатною створити перешкоди для їх таємного зв'язку з терористичною діяльністю. Через культурні, цивілізаційні, релігійні відмінності, а також пов'язані з ними етичні норми, теракти можуть сприйматися як героїчні або злочинні. Це й серед інших причин дозволяє зрозуміти, чому світовим співтовариством до цих пір не було вироблено загальноприйнятне універсальне поняття тероризму.

Чимало дослідників-правознавців здійснювали спроби дати визначення поняттю «тероризм». Так, С. Ефіров на засіданні круглого столу журналу «Держава та право» 1994 р., присвяченому психологічним засадам і правовим оцінкам тероризму, висловив думку, що в широкому значенні поняття тероризму можливо застосувати щодо всіх видів державного терору, що об'єднують нелегальну підривну діяльність, терористичну політику і геноцид [3]. Ю. Антонян вважає, що акт насилля може називатись терористичним тільки тоді, коли він здійснюється із залякуванням. Одне і те ж діяння може здійснюватися і заради залякування, і з інших причин, наприклад із помсти або з метою заволодіння чужим майном. Тобто тероризм – це насилля, що містить загрозу іншого, не менш жорстокого, насилля. Найперше це залякування смертю, щоб навіяти страх, викликати паніку і з їх допомогою змусити «супротивника» ухвалити бажане рішення, спричинити політичні та інші зміни, порушити або навіть зруйнувати державний чи громадський порядок [4].

Вважаємо, що така позиція дещо невиправдана, оскільки узагальнення нормативно-правових актів деліквенції детермінує дифузію специфічних за суттю механізмів правозастосування і потребує виходу за межі функціональної компетенції будь-якої з уповноважених ланок державно-владного апарату, створює передумови для хибної асиміляції різних за правовою значущістю та ступенем суспільної небезпечності діянь. Пошук проявів тероризму у площині моральних суспільних взаємодій зводить нанівець будь-яке трактування тероризму як власне правового явища, трансцендує його у ранг ментально-звичаєвих категорій, що послуговуються громадським осудом для саморегуляції.

Відомий дослідник явища тероризму У. Лакер акцентував: «Перевантажений різними значеннями по своїй природі, термін не підда-

ється зусиллям створити всеоб'ємне і об'єктивне визначення тероризму. Таке визначення не існує і буде знайдено в майбутньому» [5]. Однак, зазначимо, що бажання подолати тероризм без його детального аналізу та опису не є можливим.

Можливість створення дефініції тероризму збільшується. Це підтверджується досвідом прийняття на міжнародному рівні визначення таких не менш складних термінів, як геноцид і агресія, що дає підстави сподіватися на наявний прогрес у пошуку універсального визначення тероризму.

В українському законодавстві, на нашу думку, дається достатньо повне визначення поняттю «тероризм». Закон України «Про боротьбу з тероризмом» визначає, що тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [1].

Численні визначення поняття «тероризм» з певною умовністю можна згрупувати у двох основних напрямках:

Сутісно-змістовні визначення тероризму. В такому випадку змістовні кордони поняття встановлюються через виявлення сутнісних ознак, які рівною мірою властиві всьому різноманіттю форм і видів тероризму. У літературі висловлюється думка про необхідність не тільки розроблення сутісно-змістовного визначення тероризму, а навіть створення «нової міждисциплінарної і комплексної науки – терології».

Проте складність полягає в тому, що більшість із найбільш гучних терористичних актів досі нерозкриті, невиявлені, не притягнені до відповідальності особи, що їх скоїли. Вчені намагаються встановити загальні ознаки тероризму, його причини, відмежувати його від інших явищ, описати особу терориста, розробити заходи протидії тероризму, часто спираючись на здогадки та припущення. В результаті цього серйозне наукове дослідження підміняється розглядом «віртуального тероризму» і «віртуальних терористів».

Перелічувально-змістовні визначення тероризму. Дефініція конструюється шляхом перелічування тих посягань, які визнаються тероризмом. У цьому випадку одна з проблем полягає в тому, що поняття тероризму постійно розмивається шляхом включення в його зміст нових діянь. Дотримуючись ідеї протидії тероризму у всіх його

сферах, законодавець знаходить його найбільш незвичайні прояви. Так, наприклад, у Великобританії ще 2000 року лейбористи представили зведення антитерористичних законів, у яких актом тероризму визнавалося витогування знаків. Проте, незважаючи на подібне розширення поняття, постійно виникають нові форми тероризму, які виявляються не охопленими переліченими визначеннями.

У законодавчих дефініціях тероризму часто поєднуються згадані підходи. У Законі Франції «Про безпеку і боротьбу з тероризмом» перелічуються діяння, що входять до терористичних злочинів: злочини і провина проти власності, співтовариство зловмисників, викрадення повітряного судна і ін. Проте для того, щоб ці діяння набули характеру терористичних злочинів, необхідна наявність спеціальної мети – здійснення небезпечного порушення громадського порядку шляхом залякування або терору [16].

Сучасне розуміння тероризму, яке простежуємо у науковій літературі, є дещо аморфним, оскільки більшість робіт, які присвячені вивченню тероризму, здійснюються в галузях соціології, правознавства та політології, що дозволяє дослідити деякі аспекти феномена тероризму, наприклад, осмислити правові засоби і методи боротьби з тероризмом, допомогти суспільству визначити характер, можливі наслідки тероризму, віднайти стратегії боротьби з цим явищем. Однак такі дослідження не охоплюють його специфічні риси, такі як багатоплановість, комплексність і фундаментальні причини виникнення тероризму, що вимагають використання у дослідженні антропологічно-правової методики.

Різні аспекти, пов'язані з проблемою правової антропології, досліджували і зарубіжні, і вітчизняні вчені, зокрема: Б. Григорян, К. Вальверде, Н. Рулан, Е. Фромм, М. Шелер.

Юридична антропологія засвідчує, що, народжена нашою недосконалістю і обмеженістю буття, вона може також стати одним з інструментів, який створює кожне суспільство, щоб спробувати вирішити свої конфлікти [10].

Так, зокрема, М. Шелер зазначив: «Завдання філософської антропології полягає у тому, щоб виробляти на основі окремих наукових визначень єдину систематичну теорію людини» [13].

Більш розгорнуто суть антропологічного підходу сформулював Б. Григорян:

– спроба визначити основи і сфери «власне людського» буття, індивідуальності людини, її суб'єктивно-творчих можливостей;

– спроба зробити людину «мірою всіх речей», з неї та через неї пояснити її власну природу і смисл значення навколишнього світу;

– прагнення виділити як спеціальний предмет філософське пізнання окремого індивіда (його «типізовану модель») у найрізноманітніших вимірах, що характеризують природу людини у специфічних якостях [14].

Проте зрозуміти смисл категорії права неможливо без з'ясування сутності їх носія. «Від нашого розуміння людини, – пише К. Вальверде, – залежить і наше розуміння сім'ї, суспільства, економіки, політики, права, всіх гуманітарних наук» [15].

Наукові роботи Е. Фромма дозволяють осмислити природу агресії, яка є безпосереднім джерелом тероризму та закладена в особистості людини. Філософ наголошує, що деструктивність, як вторинна потенційність, властива всім людям. Проте це потенційне джерело зла не завжди проявляється; воно актуалізується, якщо умови життя людини протилежні її екзистенційним потребам. «Зло не має незалежного існування саме собою. Воно є відсутністю добра, результатом невдач у реалізації життя» [6].

З позиції всебічно обгрунтованої антропологічної концепції, філософ формулює думку щодо природи людської агресії: «Ми замінюємо фрейдівський фізіологічний принцип пояснення людських пристрастей на еволюційний соціобіологічний принцип історизму» [6]. Відповідно до такого принципу, людина жодною мірою не є руйнівником за своєю природою. Таким її робить історія.

Дослідження Е. Фромма цінні для сучасності, бо з переконливою доказовістю обгрунтовують соціальні засади прихильності людей до насильства і руйнації. Будь-яка спроба зрозуміти корені руйнівності, вважає філософ, повинна розпочинатися з дослідження соціальних умов існування індивіда. Крім того, важливо не лише усвідомити роль руйнівності в динаміці соціального процесу, а й зрозуміти, які саме фактори сприяють її посиленню. Щоповніше життя особистості реалізується, то менше в ньому виявляються руйнівні тенденції. І навпаки, щодактивніше потяг до життя пригнічується, то сильніше тяжіння до руйнування. На думку Е. Фромма, «руйнівність – це результат непрожитого життя» [7].

Філософ нагадує, що необхідно ставитися з великою увагою до історичного творчого процесу. Життя людського роду, якщо не співвідносити його з застереженнями філософської антропології, може

породити глибинні руйнівні наслідки. Вони не лише згубні для соціуму, а й здатні деформувати саму людину, її природу.

Отже, можна сказати, що розвиток культури відображається в уявленнях про тероризм, які доволі специфічні у різних епох і народів. Те, що для первісного суспільства є нормою і навіть необхідною умовою для виживання, в наш час викликає жах. Тобто, що розвиненіша культура в суспільстві, що більше вона наповнена гуманістичним змістом, повагою до особистості, то частіше засуджується жорстокість та прояви тероризму.

О. Генісаретський впроваджує поняття антропосинтезу, який означає створення уявлення про образ людини в різні культурні епохи [12].

Тобто сучасний процес антропосинтезу створює передумови для виникнення нової антропної цивілізації, в якій рушійними силами розвитку, мотивації та протидії тероризму є культурно-психологічні рефлексуючі особистісні сенси, ціннісні концепти та інші реалії навколишнього середовища, які виражаються в людському факторі.

Можна стверджувати, що в процесі широкого культурного та соціального проектного руху цивілізації здійснюється трансформація таких соціально небезпечних явищ, як терор, агресія, безпосереднім джерелом діяльності яких є насилля.

Висновки. Феномен «тероризм» доволі дискурсивний, але має смислове ядро, яке об'єднує низку загальних явищ і характеристик (таких як терористичний акт, терор, насилля і т. д.).

Можна припустити, що феномен тероризму в контексті правової антропології – це історичні етапи формування особистості, у яких вона адаптується і орієнтується у так званій «соціальній тканині».

---

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. // ВВРУ. – № 638-IV. – 2003. – Ст. 1.

2. Полянський Н. Н. О терминологии советского права / Н. Н. Полянський // Проблемы социалистического права. – 1938. – № 5. – С. 132.

3. Устинов В. В. Обвиняется тероризм / В. В. Устинов. – М.: Олма-Пресс, 2002. – 414 с.

4. Чуфаровський Ю. В. Психология оперативно-розыскной и следственной деятельности: учебное пособие / Ю. В. Чуфаровський. – М.: Проспект, 2008. – 208 с.

5. Антонян Ю. М. Тероризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование / Ю. М. Антонян. – М.: Щит-М, 2001. – 306 с.

6. Французская Республика. Конституция и законодательные акты / под ред. В. А. Туманова. – М.: Прогресс, 1989. – 448 с.
7. Laqueur W. NewTerrorism / W. Laqueur. – Oxford, 1977.
8. Фромм Э. Человек для себя / Э. Фромм. – Мн.: Коллегиум, 1992. – 253 с.
9. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М.: Республика, 1994. – 447 с.
10. Рулан Н. Юридическая антропология: пер. с фр. / Н. Рулан. – М.: НОРМА, 1999. – 310 с.
11. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. – Х.: Право, 2002. – 328 с.
12. Генисаретский О. И. Культурно-антропологическая перспектива / О. И. Генисаретский // ИНОЕ. Хрестоматия российского самосознания. – М., 1995. – 215 с.
13. Марков Б. В. Философская антропология: очерки истории и теории. – СПб.: Лань, 1997. – С. 16.
14. Григорьян Б. Т. Философская антропология: критический очерк / Б. Т. Григорьян. – М., 1982. – С. 7.
15. Вальверде К. Философская антропология / К. Вальверде. – М.: Христианская Россия, 2000. – С. 12.
16. Про безпеку і боротьбу з тероризмом: Закон Франції № 2012-1432 від 21 грудня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000026809719&categorieLien=id>

Самило А. В., Шишко В. В., Лозинський Ю. Р. Понимание терроризма в контексте правовой антропологии.

Рассмотрены вопросы создания общепринятого термина «терроризм» с помощью антропологическо-правовой методик. Проанализированы различные аспекты, связанные с проблематикой исследований в контексте правовой антропологии и определения феномена «терроризм». Раскрыта этимология термина «терроризм». Концептуально обоснована проблема внедрения термина «терроризм» и приведены основные направления для его определения для повышения эффективной деятельности всех институтов общественности в процессе борьбы с терроризмом.

Ключевые слова: терроризм, террор, агрессия, правовая антропология.

Samilo A. V., Shyshko V. V., Lozinskij U. R. Understanding terrorism in the legal anthropology.

The main purpose of this writing – «Understanding terrorism in the context of legal anthropology» is the phenomenon of «terrorism» in the legal context anthropology. Research subject – terrorism as socially dangerous phenomenon that threatens the health and lives of people. The study used the following methods:

general scientific (logical-historical, systematic and structural, functional) and specially-scientific (social, psychological, comparative law, and a specially-legal) methods of learning, methods of analysis, synthesis, induction, deduction, comparison and generalization and philosophical (anthropological, dialectical, hermeneutic, transcendental and anthropologically-axiological).

Terrorism is increasingly perceived as a valid method of putting pressure on the government and defending personal items. In this context, and given the current political situation in Ukraine, the question of the philosophical analysis of the legal nature of terrorism is of particular relevance. The scientific novelty of this work stems from the fact that terrorism was first investigated using anthropological and legal procedures. The scientific value of the work lies in the possibility of using the material worked out and its findings in the formation of a single definition of the phenomenon of «terrorism», as well as its more deeper philosophical and legal research.

The study found that the phenomenon of terrorism in the context of legal anthropology – a historical stages of identity formation, according to which it is adapted and focused on so-called «social fabric». Conceptually grounded problem of introducing the term «terrorism» and are the main approaches to the understanding that will improve the efficiency of all public institutions in the fight against terrorism.

Key words: *terrorism, terror, aggression, legal anthropology, philosophy of law.*

Стаття надійшла 22 січня 2014 р.